

Міліцина М. М.

УЯВЛЕННЯ КАДЕТА ПРО МАЙБУТНЮ СЛУЖБУ

Стаття висвітлює еволюцію уявлень учнів середніх військово-навчальних закладів щодо майбутньої служби, зважаючи на їхнє походження, майновий стан батьків та власні побажання.

Для осмислення життєвих пріоритетів людей минулого – того минулого, від якого не так багато збереглося прямих висловлювань про вищі цінності людини, – історики намагаються зосередити увагу на обговоренні сучасниками переломних моментів їхнього власного життя, таких як вибір професії, одруження, народження дітей, раптова хвороба, втрата близьких тощо. У цей час людина, сама того не помічаючи, формує те потаємне, що у звичайних умовах не вербалізується, і те, що так чи інакше висловлює її головні устремління. Саме тому сучасна історіографія звертається до згаданих індивідуальних переживань та уявлень, пов'язаних із долею людини.

Метою цього повідомлення є з'ясування факторів, які впливали на уявлення кадетів про майбутню службу, адже саме вони, поруч із відповідними навчальними дисциплінами, відігравали вирішальну роль у набутті ними військової спеціальності. Важливо також зауважити, чи збігалися уявлення з дійсністю і наскільки? Чим і як жили кадати, як уявляли себе на війні та в мирний час, про що мріяли і чим пишалися? Як хотіли побудувати своє життя і чого прагнули домогтися?

Джерелами для цього дослідження стали мемуари [1], листи [2] колишніх вихованців кадетських корпусів. Саме ці матеріали додають інформативності здогадам про внутрішній світ молодих людей, зокрема, і про уявлення кадетів щодо їхнього майбутнього життя, незважаючи навіть на те, що воно залежало від майнового стану батьків та бажань самого підлітка продовжувати після закінчення кадетського корпусу чи не продовжувати навчання або розпочинати військову службу. Крім того, використовувались художні твори в якості ілюстративного матеріалу до розуміння уявлень тогочасних людей про військову службу [3].

Дворянство, як особливий у правовому відношенні стан, що історично почав складатися в Російській імперії та остаточно утвердився

в юридичному оформленні Жалуваною грамотою дворянству 1785 р., був головною соціальною опорою царизму. Право володіння населеними землями та отримання з них доходів міцно пов'язувалося з обов'язком дворян служити царю і державі. Ще наказом 1701 р. було категорично визначено, що «все служилые люди с земель службу служат, а даром землями никто не владеет» [4]. Служба надавала дворянам привілеї перед іншими станами. У 1712 р. було зауважено, «чтобы каждый дворянин почесть и первое место давал каждому обер-офицеру», тобто дворянину-військовому. Із введенням Табелі про ранги цей пріоритет був поширений і на статських чиновників, у всякому випадку з VIII класу і вище. А тому дворянство брало участь у заснуванні станових навчальних закладів, освіта в яких розглядалася як стартова ланка майбутньої кар'єри дітей.

Отже, розпочнемо зі спогадів про навчання у кадетському корпусі. Найбільш знані в цьому плані спогади залишив після себе О. О. Ігнат'єв у своїй книзі «50 лет в строю». Вводячи свого читача до світу кадетів, він відзначав, що в Росії (на кінець XIX ст. – М. М.) налічувалося біля 20 кадетських корпусів, які відрізнялися один від одного ієрархічністю щодо майнового становища дворянства. Найстарішим та найавторитетнішим був Перший Петербурзький кадетський корпус, заснований 1731 р., а вже 1743 р. названий Сухопутним шляхетським. Він мав за зразок Пруський кадетський корпус Фрідріха І. Задум був такий: з його допомогою відірвати дворянських дітей від затишного сімейного оточення та, зосередивши їх у військовій казармі, готувати з молодих років до важкої праці та обмежень військового часу, виховуючи передусім почуття відданості престолу, і таким чином сформувані з вищого прошарку суспільства першокласні офіцерські кадри.

Ус і вихованці корпусів ставали до навчання зі згоди батьків або опікунів та перебували на ка-

зенному або на власному утриманні, отже, існувало певне майнове розшарування. Казенно-кошті вихованці почували себе учнями «другого сорту», а тому всередині корпусів панувала ситуація глухого невдоволення та протистояння «багатих» і «бідних» кадетів [5].

Подібне описується у творі О. І. Купріна «На переломе (Кадеты)»: «Каждый второклассник имел над собственностью каждого малыша огромные права. Если новичок не хотел добровольно отдавать гостинцы, «старичок» безнаказанно вырывал их у него из рук или выворачивал наизнанку карманы его панталон. Большинства вещей новичка, по своеобразному нравственному кодексу гимназии, «старичок» не смел касаться, но коллекционные марки, перышки и пуговицы, как предметы отчасти спортивного характера, могли быть отбираемы наравне с гостинцами. На казенную пищу также нельзя было насильственно покушаться: она служила только предметом мены или уплаты долга» [6].

Розмежування за принципом соціального походження характеризує й граф О. О. Ігнат'єв і зауважує, що корпуси комплектувалися здебільшого синами офіцерів, дворян, але через те, що особисте і навіть спадкове дворянство добувалося на державній службі доволі легко, кастовий характер корпуси втратили та різко відрізнялися в цьому відношенні від привілейованих інституцій на зразок Пажеського корпусу, Олександрійського ліцею, Катковського ліцею в Москві. Йдеться про кінець XIX ст., коли у Москві та Санкт-Петербурзі існували привілейовані корпуси, а в решті губерній – звичайні. На початку ж XX ст. деякі корпуси (наприклад, Сумський) втрачають становий характер та приймають на навчання дітей міщан і навіть селян – дворянський титул стає необов'язковим для навчання там. Виховання дітей аристократичних родин у губернських кадетських корпусах було поодиноким випадком, і лише в Санкт-Петербурзі за таким принципом діяв спеціальний Миколаївський корпус, що складався зі своєкоштных учнів та готував із дитинства кандидатів у «легковажну» кавалерію.

Решта ж корпусів поповнювалися дітьми офіцерів, чиновників та дрібномаєткових дворян «свого» округу, як-от: у Пскові, Орлі, Полтаві, Воронежі, Тифлісі, Оренбурзі, Новочеркаську та ін. [7].

До реформи 1860-х рр. усі корпуси імперії мали єдиний навчальний план, загальний порядок організації та функціонування. Усі загальноосвітні та військові дисципліни поділялися на три підрозділи: підготовчий (1 рік), загальний (5 років) та спеціальний (3 роки). Навчальний курс

кадетських корпусів, подібно до реальних училищ, не передбачав вивчення класичних мов – латини та грецької, викладалися німецька та французька мови, Закон Божий, російська мова та література, математика (включно з аналітичною геометрією), природничі науки, географія, історія, статистика, правознавство, малювання та креслення, гімнастика, танці, стройові заняття тощо. Після реформи у військово-навчальних закладах було відокремлено загальноосвітній курс від військово-спеціального і створено для кожного з них окремі заклади: військові гімназії (загальні класи кадетських корпусів) та військові училища (спеціальні класи). Навчання у військових гімназіях тривало 6, а з 1873 р. – 7 років, у військових училищах – 2 роки. Військові гімназії перетворили на відкриті навчальні заклади, подібні до цивільних гімназій, а військові училища почали готувати юнкерів для проходження служби у різних родах військ. Кращі випускники (1 розряду) отримували звання підпоручика та призначення у гвардію, 2 розряду – прапорщика. Випускники 3 розряду потрапляли у полки юнкерами на випробувальний термін, після чого отримували офіцерське звання без іспитів. Варто зауважити, що до військових училищ вступали не лише випускники військових гімназій, а й особи з цивільних навчальних закладів, які залишали навчання вдвічі частіше за військових гімназистів. Це пояснюється твердим переконанням вихованців військових гімназій у правильності обрання майбутньої професії.

Щодо методів виховання, то режим у кадетських корпусах на середину XIX ст. був досить важким для кадетів та суворим з погляду покарань за провини. Склався він не одразу, а під впливом тогочасних суспільних умов. Вимоги до військової служби сприяли впровадженню жорсткої дисципліни та відповідних педагогічних підходів до виховання кадетів, майбутніх військових. У повсякденній практиці діяла система покарань, таких як різки, карцер, навіть арешт за найменші провини у поведінці кадета. Ця атмосфера була спрямована на те, щоб острах перед тілесними покараннями сприяв виробленню звички до дисципліни.

Реформи 1860-х рр. змінили цю ситуацію. У військових гімназіях переважала морально-ціннісна система виховання і навіть після реформи 1880-х рр., коли військовим гімназіям повернули назви та устрій кадетських корпусів, система тілесних покарань застосовувалась у край рідко.

Після випуску з корпусу кадетів очікувало навчання або служба, і тому всі вони з острахом

готувалися до свого подальшого життя. М. С. Лесков у своєму творі «Кадетский монастырь» описує подібну ситуацію: «У нас очень много было людей бедных, и когда нас выпускали, то выпускали на бедное же офицерское жалованье. А мы ведь были младенцы, о доходных местах и должностях, о чем нынче грудные младенцы знают, у нас и мыслей не было. Расставались не с тем, что я так-то устроюсь или разживусь, а говорили:

– Следите за газетами: если только наш полк будет в деле, – на приступе первым я.

Все так собирались, а многие и исполнили. Идеалисты были ужасные. Андрей Петрович (эконом корпуса) сожалел о бедняках и безродных и хотел, чтобы и из них каждый имел что-нибудь приличное, в чем оно ему представлялось. Он давал всем бедным приданое – серебряные ложки и белье. Каждый выпущенный прапорщик получал от него по три перемены белья, две столовые серебряные ложки, по четыре чайных, восемьдесят четвертой пробы. Белье давалось для себя, а серебро – для «общезития» [8].

Зрозумілий неспокій молодих людей перед невизначеним майбутнім, але таким воно було не у всіх – деякі з випускників точно знали свою майбутню долю, про що заздалегідь потурбувалися їхні батьки. Так описує свою службу граф О. О. Ігнат'єв, який увійшов у життя, як прийнято казати, «золотою молоддю» восени 1894 р., коли Київський корпус змінився для нього Пажеським у Санкт-Петербурзі. Через кілька годин після прибуття до Петербурга він зняв свій кадетський мундир, і швець прилаштував на нього форму пажа молодшого спеціального класу. Одразу ж від придворного поставщика принесли його першу зброю – гвардійський тесак на лакованому білому шкіряному темляку, із золоченою бляхою, прикрашеною орлом, та каску з чорної лакованої шкіри із золоченим шишаком зверху та орлом на передній частині. Все, навіть підкладку на касці, здавалося йому блискучим до найвищої міри, і, надягаючи білі рукавички, він почував, що входить у якийсь новий світ. Друзі говорили йому: «Що ж, Ігнат'єв, чи будеш ти нам відповідати на уклін, коли станеш гвардійцем? Дивись, не загордися!» В такі хвилини це питання здавалося образливим, адже він не знав, що таке Санкт-Петербург, не розумів, яка велика різниця між столицею та провінцією, між гвардією та армією, між кавалерією та армійською піхотою [9]. Юнаки з аристократичних родин вступали після кадетського корпусу до Пажеського і проходили службу в гвардії або кавалерії, для чого необхідно було мати відповід-

не фінансове забезпечення. Натомість діти офіцерів або дрібномаєткових дворян обирали для себе піхоту чи інженерні війська.

Якщо майбутнє графа О. О. Ігнат'єва було наперед визначено його аристократичним походженням та майновим станом батьків, до того ж сам він цілком свідомо обрав для себе військову службу, то випускник Київського кадетського корпусу, відомий філософ М. О. Бердяєв вважав її для себе тягарем: «Я воспитывался в военном учебном заведении, в Киевском кадетском корпусе. Но жил дома и был приходящим, что представляло собой исключение. Чтобы поступить в университет, я должен был держать экзамен на аттестат зрелости экстерном. Я не любил корпуса, не любил военщины, все мне было не мило... В коллективной атмосфере военного учебного заведения я был резким индивидуалистом, очень отдаленном от других. На меня смотрели как на аристократическое дитя, пажа, будущего гвардейца. Преобладали же армейцы» [10]. Окрім соціального розмежування кадетів на «аристократів» та «не аристократів», з цього уривка можна зробити висновок, що не всі кадеты обирали після корпусу військову службу.

Проте саме у корпусах юнаків навчали, що таке військовий обов'язок. Ці почуття тісно перепліталися з формуванням вірності престолу і усвідомленням себе захисником та солдатом. Хто такий командир і що таке відповідальність не тільки за себе, а й за своїх підлеглих кадеты засвоювали з текстів присяги та наказів. Почуття військового обов'язку конструювалося також разом із загальноосвітніми предметами викладачами, вихователями та командирами, через історичні приклади та художню літературу, розповіді авторитетних військових.

Формуванню стійких уявлень про майбутню службу сприяла також організація літніх таборів, в яких моделювалася ситуація, подібна до умов справжньої військової служби. Їхнє значення посилювалося участю в них визначних військових та державних діячів. Так, у квітні 1891 року, командував військами Київського військового округу, генерал-ад'ютант генерального штабу генерал-лейтенант М. І. Драгомиров висловив бажання подивитися стройову роту Київського корпусу та дізнався про час, коли директор вважає це за доцільне. Треба зауважити, що кадетські корпуси безпосередньо підпорядковувались головному начальнику військово-навчальних закладів, тому командував військами округу не втручався у справи кадетського корпусу, але йому дозволялося оглядати стройові роти, про результати чого він доповідав військовому

міністру. Директор корпусу генерал-майор П. О. Алексеев вважав найдоцільнішим часом для огляду кінець табірної збори, тобто перші числа липня.

Кадети виступили у табір 25 травня. Заняття проводились не за класними відділеннями, а повзводно, де було об'єднано і класи, і відділення. В роті було чотири офіцери-підполковники: 1-го взводу підполковник Бердяєв («Альоша Попович»), 2-го взводу – підполковник Лазарев-Станіщев («Ілля Муромець»), 3-го взводу – підполковник Коваленко (без прізвища), і 4-го взводу – підполковник Серко-Солов'євич («Святогор»)… Ці другі імена надавалися викладачам самими кадетами через їхню зовнішню схожість із богатирями. Така гра підтримувалася і викладачами корпусу, аби сформувати у кадетів образ ідеального солдата в душі патріотизму та служіння інтересам держави. В цьому також проступає схильність кадетів бути схожими на легендарних витязів. Зауважимо, що стройові командири ніколи не називалися іменами образливими – це завжди були імена, пов'язані з героями минулого, а отже, відчувалася повага учнів до вихователів військової професії.

За тиждень кадетів звільняли на літні вакації. Перебуваючи у відпустці, кожний, хто брав участь в огляді, як подяку, отримав із корпусу лист з наказом М. І. Драгомирова з приводу оглядин стройової роти. У ньому оголошувалося: «Числа, місяця червня, я провів огляд стройової роти Володимирського Київського кадетського корпусу. Кадети на привітання відповідали вміють. Рушничні прийоми, повороти, ломки фронту, перемену направлення, побудову та перебудову на місці та в русі роблять добре. Але що особливо звертає на себе увагу, це те, що кадетів навчили в строю мислити, а не бути автоматами». Командувач Київським військовим округом, генерал-ад'ютант генерального штабу генерал-лейтенант Драгомиров» [11]. Звернення такого вагомому військовоначальника мало сприяти усвідомленню кадетами правильності обраного шляху, вихованню пошани до підлеглих.

Аби у кадетів були свої наочні приклади, до корпусів імперії запрошувалися заслужені та авторитетні військові, щоб ті своїм прикладом надихали майбутніх офіцерів. Передбачалося, що юнаки повинні виховуватися офіцерами, які не один раз були в театрі військових дій та відзначили своє ім'я у численних війнах, які вела Російська імперія. Так, у повному послужному списку офіцерів Київського корпусу бачимо такі імена. Капітан Скринніков Павло Михайло-

вич, народився 17 червня 1849 р., походив із спадкових дворян Харківської губернії, був господарником Володимирського Київського корпусу. Він був також кавалером орденів: Св. Анни 3 ступеня з мечами та бантами, Св. Станіслава 3 ступеня з мечами і бантами, Св. Анни 4 ступеня з написом «За хоробрість». Мав світло-бронзову медаль у пам'ять про війну 1877–1878 рр. та Румунський залізний хрест [12]. Підполковник П. О. Євреїнов, командир 4 роти Київського корпусу, народився 29 травня 1854 р., походив з дворян Московської губернії, виховувався у 3-му Військовому Олександрівському та Миколаївському інженерних училищах та в Інженерній академії у 2-му розряді. Мав ордені Св. Станіслава 2-го та 3-го ступенів, Св. Анни 2-го та 3-го ступенів та темно-бронзову медаль у пам'ять війни з Туреччиною у 1877–1878 рр. [13]. Кадети мали рівнятися на своїх викладачів і якнайкраще готуватися до військової служби.

Виховний процес формувався не лише на основі прикладів вихователів, а й на зразках художньої літератури.

За педагогічним наказом по Київському корпусу за 1903 рік з 1 по 7 грудня викладачі мали прочитати кадетам такі твори. У 7 класі 2 відділення – «Рудин» І. С. Тургенева. Герой роману Рудин втілював у собі характерне і значне явище російського життя 40-х років XIX ст. У 6 класі 2 відділення – «Тюфяк» А. Ф. Писемського. Твір був спрямований проти морального збіднення особистості. У 3 роті 5 класі 1 відділення – «Великий розкол» Д. Л. Мордовцева. Твір про релігійні розбіжності між послідовниками старої віри та ніконіанцями, де змальовано багато історичних осіб та подій, відтворено цілісну картину Росії XVII ст. У 4 роті 3 класі 1 відділення – «Крестьянские дети» А. А. Потехина, роман, у якому відображено селянський побут, зіткнення між патріархальною і реальною формами моральності. У 3 класі 2 та 3 відділеннях – «Маленький лорд Фаунтлерой» Ф. Є. Бернетт. У цій повісті носій природної людяності «перевиховує» свого жорстокого діда – англійського аристократа. Твір учив, яке значення має моральна сила, що допомагає залишатися переможцем у найважчих умовах [14].

З допомогою художньої літератури кадетами надавалися уроки моральних чеснот, починаючи від виховних моментів і до того обов'язку, який покликаний виконувати всі ті, хто зголосився стати у стрій.

Аб и внести різноманітність у життя Київського корпусу, дирекція запрошувала на виступ ак-

торів цирку, музикантів, влаштовувала танцювальні вечори, на яких навіть дозволялося власноруч виготовляти феєрверк. Інколи кадети організовували камерні вистави («Сатана на бочці», «Кум Мірошник» тощо). Варто зауважити, що вистави виконувалися українською мовою та на українські сюжети, в кращих традиціях вертепу, що у стінах такого російсько-імперського закладу було доволі сміливим вчинком. Його можна пояснити намаганням виховати патріотично налаштованих російських офіцерів, прагненням не відривати їх від рідного краю, традицій та оточення.

Вже навчаючись у військових училищах, випускники могли оцінити рівень викладання в корпусі, що надавало можливість порівняти підготовку «киян» із підготовкою випускників інших кадетських корпусів. Через низький середній бал, «кияни» спочатку потрапляли у кінець списку відповідності балів. Але вже через півроку підіймалися до першої десятки. На старшому курсі майже всі вони вже мали нашивки фельдфебелів. В Олександрівському військовому училищі десять киян-випускників 1903 р. закінчили училище портупей-юнкерами [15].

«Кияни», які мали високий середній бал при випуску з училища, здобували можливість обирати найкращі вакансії, за що із вдячністю згадували педагогів корпусу, які ґрунтовно їх підготували та привчили працювати [16].

Усвідомлюючи всю важливість майбутньої служби, кадети виходили з корпусу змужнілими та досвідченими молодими офіцерами. Дехто з них продовжував свою освіту у військових училищах, хтось – ішов до війська. Деякі, прослуживши якийсь час, поверталися до навчання. Решта виходили на статську службу чиновником 14 розряду. Так чи інакше – корпуси давали той початковий поштовх, який вів офіцерів російської армії до чинів, військової слави чи смерті на полі бою або старості у своєму маєтку за написанням мемуарів про минулі часи. Про це кадети знали від початку свого навчання, маючи наочні приклади своїх батьків або офіцерів-вихователів.

Випускників, аби наблизити умови військової служби до навчальних програм в кадетських корпусах, залучали на певний час до військових дій як спостерігачів і навіть їх учасників. Так, 1912 р. наказом Головного управління військово-навчальних закладів випускні кадети затримувалися після складання іспитів на чотири тижні для стройових занять при загальному табірному зборі частин свого гарнізону. У доповідні до наказу пояснено, що цей захід було

вжито не тільки для стройової підготовки кадетів, що очікувало на них у військових училищах, скільки на ознайомлення з польовим життям військ, розпорядком дня тощо. Це пояснення давало директорам корпусів право виявляти ініціативу відповідно до місцевих особливостей. Директор мав улаштувати кадетам екскурсію в їхнє «майбутнє», продемонструвати всі їхні права та обов'язки у військах, аби вони точно знали на що ідуть.

У 1912 р. тривала війна між Османською імперією та балканськими слов'янами – Сербією, Болгарією, Чорногорією. Війна для слов'янських країн складалася переможно. Ця військово-політична ситуація відкривала для Російської імперії вигідну можливість втрутитися у війну. Одеський військовий округ, що включав до себе 7-й та 8-й армійські корпуси, розташовані у басейні Чорного моря, було частково мобілізовано, у військах почалася підготовка до десантної операції у тісному контакті з Чорноморським флотом.

Зусиллями світової політики, яка зберігала так звану «європейську рівновагу» таке втручання було призупинене, до того ж балканські союзники пересварилися між собою, через що між болгарами та сербами розгорілася війна. Прямими наслідками її був виступ Болгарії через два роки проти Російської імперії на боці центральноєвропейських країн.

Настрій кадетів Одеського корпусу був схвильованим. З нього внаслідок описаних подій траплялося чимало спроб втечі на фронт. Обставини, пов'язані з підготовкою військ до воєнної операції, завадили у перший рік виконати наказ Головного управління військово-навчальних закладів про участь кадетів у воєнних діях. Але його все-таки необхідно було виконати й це було зроблено у незвичний спосіб – поєднання військово-патріотичної екскурсії з навчанням. Після узгодження зі Штабом командувача Чорноморським флотом, кадетську роту посадили на спеціальний мінний крейсер та відправили до Севастополя. Вони спостерігали усі перебудови флоту, артилерійську та мінну стрільби. Нарешті, на шлюпках були висаджені біля Балаклави, звідки походом пройшли до Севастополя. Відвідали Акерман, Херсонес із його розкопками, Георгіївський монастир та обійшли усю лінію «оборони» з Малаховим курганом. Глибоке враження справила на кадетів панорама оборони роботи відомого російського художника-баталіста Ф. О. Рубо на Історичному бульварі. Ночівлю було влаштовано на крейсері, і на ньому ж вони повернулися до Одеси.

У 1913 р. на правому фланзі табірному зборі

одеських військових частин для кадетів вже було побудовано спеціальний барак. Вони включилися, поруч із військами, в армійське життя з усіма труднощами польової служби. Зі згоди Штабу округу, директор Одеського корпусу надіслав «відношення» до начальника 14-ї піхотної дивізії, і кадетську роту посадили на потяг і привезли до м. Бендери, де стояв табір дивізії. Їх прийняв 56-й піхотний Житомирський полк, що мав найбільш облаштоване офіцерське зібрання. Кадети прибули у той час, коли жодних занять не передбачалося. Полк зустрів їх обідом, а ввечері було влаштовано літній бал. Велика зала «Зібрання», парк із бесідкою та фонтаном, музика і, врешті, шира приязнь офіцерів — усе це складалося у відповідну атмосферу свята. Кадети відчували себе в армійській сім'ї, і для них стало зрозумілим, що коли за два роки після закінчення військових училищ вони прийдуть до полку офіцерами, одразу ж потраплять у «свій дім».

Наказом командувача полку кадетську роту було відведено у розпорядження 1-го батальйону і з ним виступила у похід. Начальник дивізії вирішив зняти кадетів із походу, бо якщо вони поруч із військами братимуть участь в маневрах, це призведе до нівелювання навчальної мети. Тому він наказав кадетській роті розташуватись біля його штабу, аби у вирішальну мить зіткнення двох бригад ті були на спостережному пункті. Таким чином, кадети були свідками двобічного розгортання бойових дій, орієнтації штабу, методів військового управління, отримуючи пояснення від штабних офіцерів. Вони побачили розгортання ланцюгів бойових порядків, накопичення, пересування резервів тощо.

Згодом, при штабі, кадети прослухали розбір маневрів, із доповідями начальників окремих частин, даних розвідки, рішень місцевих завдань тощо. До вечора повернулися у полковий табір. Наступного ранку було призначено зворотний похід, щоправда не до Одеси, а до Тирасполя, де вони мали завантажитись у вагони. Полк зранку був на заняттях, і лише господар «Зібрання» був присутній на кадетському сніданку. Прийшов і командир полку. Він подякував кадетам за службу та висловив сподівання, що за два роки, після закінчення училищ, багато хто з них увійде до 56-го Житомирського полку [17].

Певно, що імперська влада була зацікавлена, щоб якнайбільше кадетів стали професійними військовими. Саме для цього, особливо напередодні Першої світової війни, вона стимулювала їхні патріотичні почуття, зокрема, організацією хай і споглядальної участі у бойових діях. Проте це могло мати і зворотні наслідки. Багато хто

з них обрали для себе мирні професії. Наприклад, випускники Полтавського кадетського корпусу — композитор і диригент, автор опери «Міранда», «Симфонії», оркестрової балади «Леонора» М. І. Казанлі; художник М. О. Ярошенко, скрипаль-соліст, організатор симфонічного оркестру у Полтаві і Полтавського музичного училища Д. В. Ахшарумов. Або випускник Сумського кадетського корпусу О. М. Степанов, автор твору «Порт-Артур» та книги «Кадети». Вже згаданий нами випускник Київського кадетського корпусу філософ М. О. Бердяєв. Але подібні прорахунки імперської влади були поодинокими — більшість випускників кадетських корпусів обирали для себе військову спеціалізацію.

Сформовані в корпусах уявлення сприяли тому, що колишні кадети проявили себе не лише на полі бою, а й у військових науках. Наприклад, географ та картограф, генерал-лейтенант О. А. Тілло закінчив Київський корпус. Один з піонерів повітроплавання, член-кореспондент головної фізичної обсерваторії Російської Академії наук В. Л. Ельяшевич; учений-артилерист, один із першовідкривачів стрільби із закритих позицій генерал В. О. Пашенко; професор, автор багатьох підручників з артилерії та історії артилерії в Росії М. П. Потоцький — закінчили Полтавський корпус. М. С. Неєлов, полковник Радянської армії, військовий педагог, мав за плечима Сумський корпус.

Отже, у підсумку можна констатувати, що на уявлення кадетів про майбутню службу впливали різні чинники, які формували уподобання самого кадета. Шляхів вибору подальшої діяльності було кілька: 1) вступити до військового училища і через два-три роки стати армійським офіцером; 2) не продовжувати навчання у військовому училищі, а йти до лав армії, повільно просуваючись ієрархічними сходами і 3) обрати статську службу і назавжди зняти з себе тягар військової дисципліни. Незалежно від того, куди йшли після корпусу випускники, вони отримували гідну освіту і могли служити і в армії, і в канцеляріях, маючи певний досвід. Уявлення кадетів змінювалися залежно від віку. Перед вступом до корпусу юнаки бачили себе статечними військовими на парадах або при дворі імператора. Подібні уявлення існували і під час навчання — вони мріяли стати офіцерами, які виступали на чолі своєї роти чи батальйону та отримували за це заслужені нагороди. У реальному житті багато хто з випускників провели своє військове життя у казармах мирного часу або змінили своїх офіцерів-вихователів на посадах викладачів кадетських корпусів.

Загалом уявлення змінювалися разом з дійсністю — революція, війни, випробування коригували їх відповідно до ситуації. І зовсім інші

світоглядні позиції випали на долю тих, хто потрапив у еміграцію.

1. *Аустрин В., Дубинский Г.* Владимирский Киевский Кадетский корпус // Военная быль.— Париж, 1966.— № 83.— С. 1—23.
2. Державний архів Полтавської області.— Ф. 189. Фон-Кнорінг, вихователь Полтавського кадетського корпусу, м. Полтава Полтавської губернії, 1845—1915 рр., 12 арк.; *Макаров. А. М.* Мои воспоминания // Военная быль.— Варшава, 1957.— № 24.— С. 34—74.
3. *Куприн А. И.* Собрание сочинений. На переломе (Кадеты).— М., 1957.— Т. 2.— С. 393—467; *Лесков Н. С.* Собрание сочинений в 11 томах. Кадетский монастырь.— М., 1957.— Т. 6.— С. 315—351.
4. Цит. за: *Шепелев Л. Е.* Титулы, мундиры, ордена.— Л., «Наука».— 1991.— С. 28.
5. *Игнатьев А. А.* Пятьдесят лет в строю.— Петрозаводск, 1964.— Т. 1.— С. 43.
6. *Куприн А. И.* Собрание сочинений.— М., 1957.— Т. 2.— С. 433.
7. *Игнатьев А. А.* Указ. соч.— С. 44.
8. *Лесков Н. С.* Кадетский монастырь.— Т. 6.— С. 332—333.
9. *Игнатьев А. А.* Указ. соч.— С. 54—55.
10. *Бердяев Н. А.* Самопознание. Опыт философской автобиографии.— М., 1991.— С. 16—17.
11. Лагерь строевой роты Владимирского Киевского кадетского корпуса. 1891 и 1892 годы // Военная быль.— № 49.— С. 7.— 1961.
12. Державний архів м. Києва.— Ф. 112, оп. 3, спр. 23.— Арк. 1—43.
13. Державний архів м. Києва.— Ф. 112, оп. 3, спр. 23.— Арк. 35, 41.
14. Державний архів м. Києва.— Ф. 112, оп. 4, спр. 1.— Арк. 2.
15. *Аустрин Г., Дубинский В.*— Указ. соч.— С. 7.
16. *Аустрин Г., Дубинский В.*— Указ. соч.— С. 9.
17. *Новиков В.* Соприкосновение с армией // Военная быль.— № 69.— С. 7.— 1963.

M. Militsina

THE CADET'S EXPECTATIONS OF HIS FUTURE SERVICE

The article elucidates an evolution of the cadet's expectations of his future service that depended of his origin, parent's financial status, and his own wishes.